

**ЯКІВ ПЕТРОВИЧ ДІДУХ.
ТВОРЧИЙ ШЛЯХ У БОТАНІЧНІЙ НАУЦІ
(до 60-річчя вченого)**

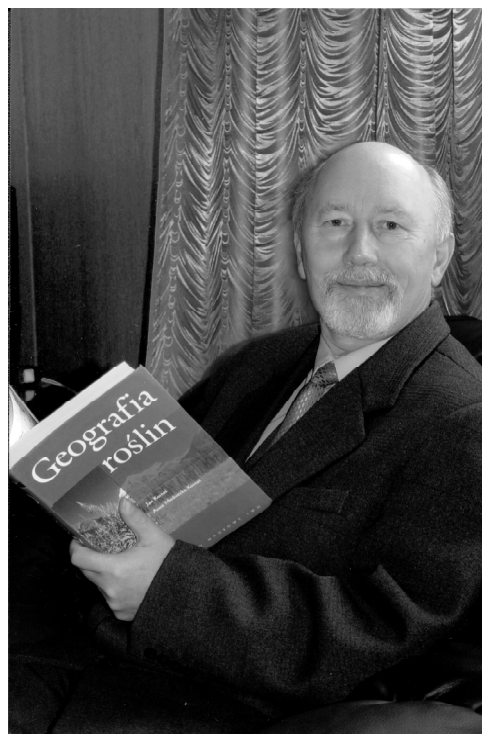
7 травня 2008 р. виповнилося 60 років від дня народження і 40 років наукової діяльності видатного вченого — ботаніка-еколога, директора Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, завідувача відділу екології фітосистем, доктора біологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, лауреата премії ім. М.Г. Холодного НАН України, автора фундаментальних праць, які мають першорядне значення в галузях екології фітосистем, фітоценології, фітогеографії, флорології, фітосозології, — Якова Петровича Дідуха.

Яків Петрович — непересічна особистість. Він відзначається одержимістю в дослідницькій роботі, здатністю захопити своїми науковими ідеями і об'єднати у спільній праці фахівців різних напрямків ботанічної науки. Його невичерпна енергія і талант вченого, висока організованість, блискуча ерудиція стали школою життя і плідної праці для численних учнів і колег ювіляра.

Я.П. Дідух народився на Рівненщині — в краю мальовничої та багатой природи і славної історії. Свою наукову діяльність він розпочав у Рівненському краєзнавчому музеї, де працював спочатку молодшим, а згодом — старшим науковим співробітником, водночас навчаючись на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Після університету Яків Петрович вступає до аспірантури Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Закінчивши її у 1976 р., спочатку працює у відділі геоботаніки Інституту, а з 1988 р. очолює відділ екології фітосистем.

© Ю.Р. ШЕЛЯГ-СОСОНКО,
Є.Л. КОРДЮМ,
Д.В. ДУБИНА,
В.С. ТКАЧЕНКО,
Г.М. МУЗИЧУК, 2008

У 1977 р. Я.П. Дідух захищає кандидатську дисертацію на тему «Флора Ялтинського гірсько-лісового державного заповідника, її структурно-порівняльний аналіз і наукові питання охорони», підготовлену під науковим керівництвом видатного вченого-ботаніка, завідувача відділу геоботаніки Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України, академіка АН України Ю.Р. Шеляга-Сосонка. Дисертаційна робота стала стартовою для майбутніх широких наукових досліджень рослинності Гірського Криму, які Я.П. Дідух проводив протягом 15 років. Результатом цих робіт були докторська дисертація на тему «Диференціація фітосистем Гірського Криму і наукові основи їх охорони», успішно захищена в 1988 р. у Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова РАН, публікація серії наукових

статей і монографій «Рослинний покрив Гірського Криму» (1992). Крім цього, Я.П. Дідух опублікував серію монографій, присвячених рослинному покриву природних заповідників — «Ялтинський гірсько-лісовий» (1980), «Кара-Даг» (1982) і «Мис Мартьян» (1985). У цих та інших працях даного періоду Яків Петрович сформулював концепцію диференціації рослинного покриву, яка передбачає його розчленування на елементи в результаті подолання суперечностей між внутрішнім станом фітосистем, що змінюється в процесі їх розвитку, і зовнішніми факторами. Запропоновано схему територіальної диференціації фітосистем, яка включає районування, розроблене за секторіальним принципом, і зонування — на основі поясності Гірського Криму. За результатами аналізу отриманих даних щодо географічного розподілу видів флори угруповань Гірського Криму по регіонах Голарктики, а також генетичних зв'язків окремих таксонів і часу їх виникнення доведено, що формування рослинного покриву Гірського Криму визначалося подібністю еколого-ценотичних умов регіонів Східного Субсередземномор'я, а не наявністю «мостів суші». Автором дається уявлення про еволюцію фітоцено-систем як єдність флорогенетичних і трансгенетичних процесів, в інтенсифікації яких для Криму особливе значення мали регресія Тетіса, альпійський орогенез, плейстоценові зледеніння і антропогенні фактори.

Я.П. Дідух запропонував модель «соціоекосистеми» Гірського Криму, яка передбачає використання рослинного покриву в рекреаційному і екологічному аспектах, а також його дослідження та охорону на основі створення мережі природно-заповідних об'єктів.

За цикл публікацій «Рослинний покрив і флора півдня України та їх антропогенна трансформація» Я.П. Дідух удостоєний премії ім. М.Г. Холодного НАН України (1993). У 1989—1996 та 2002—2003 рр. Якова Петровича призначають заступником директора з наукових питань Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. З 2003 р. він очолює Інститут.

Серед наукових проблем, які розв'язує Я.П. Дідух, особливе місце займають пошуки нових підходів у сфері фітоіндикації, що ґрунтуються на вивченні екології рослин. Чільну увагу дослідник приділяє аналізу екологічних шкал видів рослин за провідними екологічними факторами, які зумовлюють розподіл рослинних угруповань у просторі. Він розробив характеристику шкал, принципи їх побудови, з'ясував можливості уніфікації та оцінки абсолютних показників екологічних факторів. У фокусі уваги дослідника — діагностика змін екологічних факторів, ординаційний аналіз отриманих показників, методи складання екологічних карт і прогнозування змін показників екологічних факторів у ході сукцесій рослинного покриву.

Останні п'ять років Яків Петрович плідно працює над питаннями продуктивності і потоків енергії в екосистемах фітоценотичного рівня та їх окремих блоках. Він довів, що енергетичний потенціал є рушійною силою, яка визначає вектор розвитку екосистем. Учений переконливо обґрунтував, що енергетичні показники мають бути основою оцінки взаємовідносин суспільства і природи, рентабельності господарської діяльності, розрахунків доцільності здійснення відповідних заходів та екологічних експертиз.

Я.П. Дідух — визнаний авторитет у галузі екології фітосистем. З його ім'ям пов'язані вагомі результати досліджень ключових проблем теорії геоботаніки та класифікації, районування, картографування, а також еволюції рослинного покриву. Характерними рисами діяльності вченого є пошук і застосування нових методологічних підходів у екології, флористиці, геоботаніці (системний підхід, структурно-порівняльний і градієнтний аналіз тощо), розробка нових загальнобіологічних проблем (диференціації та еволюції фітосистем).

Наукові інтереси Якова Петровича надзвичайно різнобічні, але головну увагу він приділяє екології фітосистем, є засновником наукової школи синфітоіндикації — оцінки екологічних факторів на основі аналізу рослинних угруповань. Він створив екологічні шкали видів флори України і започаткував багатомне видання «Екофлора України».

У природоохоронній діяльності Я.П. Дідух є одним із провідних розробників багатьох державних документів, які стосуються охорони довкілля, сталого розвитку України, а також членом численних комісій і робочих груп з питань формування та реалізації екологічної політики в Україні. Як член комісії Національного комітету із програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», міжнародних асоціацій JAVS та JAPT, Яків Петрович є науковим куратором міжнародної програми «Створення ТБР «Західне Полісся» та екологічної мережі в Поліссі», що виконується в рамках білорусько-польсько-українського співробітництва. Він брав участь у підготовці Карти рослинності Європи (2000) та

карт для Національного атласу України (2008). Я.П. Дідух — головний редактор «Українського ботанічного журналу» та «Українського фітоценологічного збірника», член редколегії журналів «Екологія і ноосферологія», «Ґрунтознавство», «Dendrobiology», «Biodiversity» та ін., член Спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій, експертної ради ВАК України, секції екології Комітету з державних премій України в галузі науки і техніки. Я.П. Дідух є автором майже 350 наукових праць, зокрема 17 монографій.

Багато сил і енергії вчений віддає формуванню наукової зміни. Ним підготовлено 12 кандидатів і 1 доктор наук. Учні ювіляра працюють у наукових і освітніх закладах, у виконавчих структурах, очолюють наукові та природоохоронні підрозділи в різних регіонах України. Крім того, він викладає в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» від початку його заснування.

Якову Петровичу притаманні велика працелюбність і працездатність, вміння дискутувати і відстоювати свої наукові та громадянські позиції, азарт природодослідника, пристрасть до досліджень безпосередньо у природі.

Під керівництвом Якова Петровича Інститут, продовжуючи традиції провідної установи в галузі дослідження рослинного світу, досяг помітних успіхів у науковій і науково-практичній діяльності. Насамперед слід відзначити започаткування першого на теренах СНД «Українського фітоценологічного збірника». Інститут також розпочав створення 12-томного видання «Рослинність України» — складової частини майбутнього загальноєвропейського огляду «Продромус рослинності Європи». В Інституті започатковано видання багатотомної серії «Природно-заповідні території. Рослинний світ» на основі європейської класифікації рослинності.

За цей період окремі творчі колективи Інституту двічі удостоювалися Державної премії України в галузі науки і техніки. Створені та функціонують Центри колективного користування електронними мікроскопами та хроматомаспектрометрами. Формуються іменні бібліотеки видатних вчених Є.М. Лавренка, І.П. Білоконя, М.Г. Холодного, М.І. Котова. Всупереч економічним труднощам налагоджується робота з придбання обладнання, проведення експедицій, ремонту приміщень тощо.

Крім науки, у житті ювіляра є ще одне творче захоплення — любов до мандрів. Яків Петрович відвідав багато країн світу, подорожував Індійським океаном під час службового відрядження в XXIV рейсі НДС «Академік Вернадський», працював у різних гірських системах — на Алтаї, Уралі, Тянь-Шані, Памірі, Кавказі, у Криму, Карпатах, Татрах, Судетах, Апеннінах, Піренеях, Атласі та інших.

Нині ювіляр, як завжди, сповнений енергії, творчих задумів та планів. Ботанічна громадськість України, колеги з багатьох країн світу, друзі сердечно вітають Якова Петровича з ювілеєм, бажають доброго здоров'я, творчої наснаги та невичерпної енергії для втілення нових творчих задумів на довгі та щасливі роки.

*Ю.Р. ШЕЛЯГ-СОСОНКО, Є.Л. КОРДЮМ,
Д.В. ДУБИНА, В.С. ТКАЧЕНКО, Г.М. МУЗИЧУК*